

מדי שנה מפרסמת האגודה לזכויות האזרח את "תמונת מצב" – הדוח השנתי על מצב זכויות האדם בישראל. הדוח, המתפרסם ביום זכויות האדם הבינלאומי, סוקר את מצב זכויות האדם בשנה החולפת בישראל ובשטחים הכבושים – בכל מקום שבו מתרחשת פגיעה בזכויות אדם על ידי רשויות המדינה. בדוח זה אנו מבקשים להתריע על הפרות בוטות במיוחד של זכויות אדם; לציין מגמות של שיפור – ככל שישנן; להפנות את הזרקור להפרות של זכויות אדם שאינן נחשפות באמצעי התקשורת ושאין זכות לתשומת הלב הציבורית; ולהצביע על תהליכים מרכזיים בתחום זכויות האדם המטביעים את חותמם על כל בנות ובני האדם החיים כאן, ואשר נובעים ממעשיה – או ממחדליה – של המדינה.

שנת 2013 עמדה בחלקה הגדול בסימן הדיונים על התקציב ועל חוק ההסדרים לשנים 2013-2014. לקראת הבחירות שנערכו בתחילת השנה היה נדמה שהזכויות החברתיות ניצבות סוף-סוף במרכז סדר היום של החברה בכלל ושל הכנסת והממשלה בפרט, שמתחולל שינוי בשיח החברתי-כלכלי ושייתכן אף שינוי במדיניות; אולם בפועל התברר כי הבחירות כמעט שלא שינו מאומה בתפיסה החברתית-כלכלית או בסדרי העדיפויות של הממשלה. כמו בכל שנה, כללו הצעת התקציב וחוק ההסדרים מגוון גזרות בתחום החברתי-כלכלי, שבכוון לפגוע בזכויות היסוד של אוכלוסיות מעוטות יכולת כלכלית ושל מעמד הביניים, להעמיק את הפערים בחברה הישראלית ולדרדר רבים אל מתחת לקו העוני.

נושא נוסף שעמד במרכז הדיון הציבורי בשנה החולפת הוא ה"שוויון בנטל". שאלת גיוסם של חרדים לצבא או לשירות לאומי היא מורכבת, ויש לה השלכות רחבות על היבטים שונים של זכויות האדם. בין היתר, סוגיה זו כרוכה בהתנגשות בין זכויות שונות: מחד גיסא – הזכות לתרבות וחופש הדת של קבוצות מיעוט, ומאידך גיסא – הזכות לשוויון. אולם חשוב מכך – ההתמקדות ב"שוויון בנטל" במערכת הבחירות האחרונה בפרט ובשיח הציבורי בישראל בכלל מעוותת את העיסוק הציבורי – הראוי כשלעצמו – בשוויון. היא מצמצמת את סוגיית השוויון לנושא אחד בלבד, ומתעלמת מהאפליה המתמשכת, הן זו הממוסדת והן זו שאינה ממוסדת, הן הגלויה והן הסמויה, שקבוצות רבות בישראל סובלות ממנה במשך עשרות שנים. באופן אבסורדי, התביעה ל"שוויון בנטל" מופנית מצד הקבוצות החזקות בישראל, שנהנות מגישה למשאבים ולמוקדי הכוח, כלפי שתיים מהקבוצות המופלות והמודרות ביותר בחברה הישראלית – ערבים וחרדים. אי אפשר שלא לתהות כיצד קרה שבמדינה שהפערים החברתיים-כלכליים השוררים בה שוברים שיאים, ושהיקפי העוני הנרשמים בה הם הגבוהים בעולם המערבי – שאלת ה"שוויון" המרכזית סובבת סביב השירות הצבאי דווקא, ולא סביב שאלות אחרות. סוגיית השוויון בנטל גם קושרת באופן משתמע זכויות בחובות באופן המנוגד לעקרונות של זכויות האדם, שלפיהם הזכויות עומדות לאדם מעצם היותו אדם, ואינן תלויות בדבר.

בדוח זה ביקשנו לחזור למושכלות יסוד של שוויון: לחובתה של המדינה לנהוג בשוויון בכל בני האדם ללא הבדל דת, לאום, מוצא, מגדר, מעמד אישי, גיל, נטייה מינית, זהות מגדרית או מוגבלות; להקצות את משאביה בהוגנות; ולפעול במרץ לסגירת פערים חברתיים בקרבה. אמנם, בתי המשפט

בישראל ולא מעט הוראות חוק ביקשו להבטיח את זכותם של כלל אזרחי המדינה לשוויון, אולם המכשול העיקרי למניעת אפליה במדינה הוא היעדר הפנמה אמיתית של ערך השוויון בחברה הישראלית – ובכלל זה בקרב רשויות המדינה. הדבר בא לידי ביטוי בחקיקה, במדיניות ובהקצאת משאבים המעניקות עדיפות לאזרחים יהודים והמדירות ומקפחות את האזרחים הערבים; באפליה של קבוצות שונות בעבודה ובדיוור; בתהליכי הפרדה והסתגרות של קבוצות בתוך עצמן ובהדרת השונים מהן; באירועים גזעניים; במסרים והתבטאויות גזעניים של אישי ציבור; ביחס כלפי מהגרי עבודה, מבקשי מקלט ופליטים; בפערים בשירותי הבריאות ובמצב הבריאות בין קבוצות שונות באוכלוסייה; בפערים החברתיים-כלכליים המעמיקים והולכים. על חלק מתופעות אלה נעמוד בדוח זה.

מעל לכול אלה רובץ הצל הכבד של הכיבוש, המוסיף ומתקבע בגדה המערבית. תחת שליטתה של מדינה, המגדירה עצמה כדמוקרטיה, חיים זה כשני דורות ויותר מיליוני בני אדם משוללי זכויות, במשטר של כיבוש צבאי שתחתיו שום זכות אינה מובטחת. נוכחותן המסיבית של ההתנחלויות בלב השטחים הכבושים – הנוגדת את המשפט הבינלאומי כשלעצמה – והמדיניות שאומצה לגביהן, יצרו מצב של הפרדה ואפליה ממוסדת, תוך ריקון של עקרון השוויון בפני החוק: באותו שטח טריטוריאלי ותחת אותו שלטון חיות זו לצד זו שתי אוכלוסיות, שמוחלות עליהן שתי מערכות משפט ותשתית נפרדות ומנוגדות במהותן, אך ורק בהסתמך על המוצא הלאומי של התושבים. בין האוכלוסיות קיים יחס ברור של עליונות ונחיתות: בעוד לאזרחים הישראלים יש זכויות אזרח מלאות, התושבים הפלסטינים – שהמשפט הבינלאומי קובע כי הם זכאים להגנות מיוחדות מהצבא הכובש – נטולי אותן זכויות. מצב דברים מפלה זה, שבו מכלול השירותים, התקציבים והגישה למשאבים הטבעיים מוענק באופן מובחן ונבדל לקבוצות שונות באותה טריטוריה, מהווה הפרה בוטה של עקרון השוויון.

"פגיעה בזכויות אדם" איננה קונסטרוקציה משפטית תאורטית. כאשר זכויות האדם נפגעות, בני אדם ממשיים נפגעים. לצד בני האדם הנפגעים עומדים ארגוני זכויות האדם, המבקשים להבטיח כי המדינה ממלאת את תפקידה ואת חובתה להגן על זכויות האדם, לממשן ולקדמן. המאבק למען מימוש זכויות האדם אינו פוסק לעולם, ולעתים קרובות הוא סיזיפי ומתסכל. חוק פוגעני מבוטל, והממשלה והכנסת ממהרות לחוקק אחר במקומו; חוק מקדם זכויות מתקבל, אך אינו נאכף – או שהוא מוקפא למשך שנים; פערים מצטמצמים, ופערים אחרים מעמיקים; הממשלה מתחלפת, ויוזמות ורפורמות מקדמות זכויות אדם נזנחות. אולם למרות התסכולים, העשייה העיקשת והמתמשכת למען זכויות האדם נושאת פירות – הן בהישגים נקודתיים והן בהטמעת שיח זכויות האדם בחברה, בתקשורת ובקרב קובעי המדיניות, כך שיהפכו לשיקול שאי אפשר עוד להתעלם ממנו. אנו מזמינים אתכם לעיין בדוח זה, להתרשם מתמונת המצב – ולהצטרף למאבק.